

ВІДГУК

офіційного опонента, кандидата педагогічних наук
Дяченко Людмили Миколаївни
на дисертацію Білоусової Наталі Анатоліївни
**«Професійна підготовка медичних представників
фармацевтичних компаній у Федеративній Республіці Німеччини»**,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Актуальність теми виконаної роботи та зв'язок із планами відповідних галузей науки. Актуальність теми дослідження зумовлена низкою чинників: новими викликами глобалізаційного суспільстві; державними пріоритетами з підготовки фахівців та потребами економіки; необхідністю розвитку потенціалу кожної особистості та забезпечення доступності та якості освіти впродовж життя; потребами в постійному оновленні знань та адаптації до цифровізації соціальних послуг тощо.

Під впливом глобалізаційних та інтеграційних процесів неминучих змін зазнали всі сфери вітчизняної економіки. Одним з найбільш перспективних секторів національної економіки є фармацевтичний ринок. Зокрема на фармацевтичному ринку України стрімко збільшується асортимент лікарських засобів, серед яких 34% – препарати українського виробництва, решта – іноземного.

Сучасний маркетинг ставить перед фармацевтичними компаніями завдання не тільки щодо створення і виробництва ефективних безпечних лікарських засобів та встановлення на них доступних цін, але й пошуку компанією потенційних споживачів для збуту своєї продукції. Однією з необхідних умов формування розгалуженої збутової мережі є надання повної достовірної інформації про лікарські засоби та забезпечення її надходження до цільових споживачів (лікарів, провізорів, пацієнтів). Ключовою сполучною ланкою між фармацевтичною компанією, лікарями та фармацевтами є медичні представники, на яких покладено завдання з реалізації політики компанії по просуванню препаратів на ринку. Водночас, незважаючи на прагнення

України до гармонізації законодавства у сфері обігу лікарських засобів, протягом багатьох років на законодавчому рівні такі поняття, як «медичний представник» і «візит медичного представника» не закріплено. Це зумовлює необхідність пошуку шляхів визнання кваліфікації цих працівників на національному й міжнародному рівнях, співвіднесення з наявною національною рамкою кваліфікацій; спонукає до пошуку ефективних шляхів забезпечення якісної професійної підготовки таких фахівців в контексті європейського та світового освітнього вимірів, водночас актуалізує потребу розроблення методичних рекомендацій щодо її організації.

У зв'язку з цим важливу роль у забезпеченні безперервного професійного розвитку медичних представників фармацевтичних компаній в Україні відіграє вивчення досвіду професійної підготовки таких фахівців у розвинених країнах, зокрема Федеративній Республіці Німеччина (ФРН). Ця країна зберігає звання провідного європейського ринку за показником «темпи росту». Німеччині належить лідерство у виробництві готової фармацевтичної продукції, наразі вона випереджає США і Японію. Також ФРН займає провідне місце у міжнародному освітньому просторі, має розвинуту систему освіти дорослих та її достатню нормативно-правову основу на федеральному і регіональному рівнях.

За роки незалежності нашої держави посилюється інтерес дослідників-компаративістів до з'ясування особливостей системи освіти в Німеччині. Накопичено значний обсяг матеріалів щодо становлення, розвитку, реформування системи професійної освіти та освіти дорослих у цій країні. Водночас аналіз вітчизняної наукової літератури засвідчує, що особливості професійної підготовки медичних представників фармацевтичних компаній у Німеччині не були предметом системного наукового дослідження в Україні й досліджені недостатньо. Відтак актуальність і своєчасність дисертації Білоусової Наталі Анатоліївни «Професійна підготовка медичних представників фармацевтичних компаній у Федеративній Республіці

Німеччини» не викликає сумнівів, оскільки вона суттєво збагачує наукові пошуки ефективних шляхів розвитку вітчизняної системи безперервної освіти.

Дисертаційне дослідження виконано відповідно до тематичних планів науково-дослідної роботи Державного закладу вищої освіти «Університет менеджменту освіти» з теми «Професійний розвиток фахівців у системі освіти дорослих: історія, теорія, технології» (РК № 0117U002380). Тема дисертації затверджена вченою радою Інституту професійно-технічної освіти Національної академії педагогічних наук України (протокол № 12 від 28.12.2015).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Аналіз тексту дисертації, автореферату та змісту публікацій Н.А. Білоусової дають змогу дійти висновку про наукову обґрунтованість і достовірність представлених наукових результатів.

Належну увагу дисертантка приділяє працям з методології порівняльних досліджень; міжнародним документам, в яких визначено основні цілі професійної освіти; науковим розвідкам, у яких висвітлюється історичний контекст розвитку медичної освіти в країнах Європи, соціокультурний та організаційно-правовий аспекти становлення професії медичного представника в Німеччині, з'ясовуються теоретичні та дидактичні засади професійної підготовки медичних представників фармацевтичних компаній у ФРН.

Слід відзначити, що дисертантка пропонує додатки, перекладені нею з німецької мови, що дає змогу безпосередньо ознайомитись з положенням про подальшу підготовку медичних представників в Німеччині, розробленого на основі Закону ФРН «Про професійну освіту», навчальним планом їх професійної підготовки та порядком допуску до складання іспиту на кваліфікацію «Сертифікований медичний представник», що робить описану в роботі інформацію достовірною. Для робіт із вивчення зарубіжного досвіду

професійної підготовки це має важливе значення, адже до теоретичного аналізу має бути залучена достатня кількість фактологічного матеріалу.

Обґрунтованість сформульованих у дисертації висновків щодо тенденцій розвитку професійної підготовки медичних представників фармацевтичних компаній у європейському соціальному контексті забезпечується аналізом достатньо широкого кола джерельної бази дослідження (272 найменувань, із них 77 іноземними мовами). Ґрунтовне вивчення джерельної бази, яке здійснила здобувачка, дало змогу їй обґрунтувати поняттєво-категоріальний апарат дослідження, розглянути еволюцію становлення професії медичного представника та з'ясувати його роль у перевірці та просуванні фармацевтичних препаратів на ринках європейських країн.

Вихідні положення (об'єкт, предмет, завдання дослідження, наукова новизна, теоретичне і практичне значення одержаних результатів) визначені відповідно до мети дисертаційної роботи та є достатньо виваженими, взаємопов'язаними, логічними та цілком обґрунтованими. Науковий пошук здійснювався на основі культурологічного, діяльнісного, особистісно-орієнтованого, компетентнісного, системного, інтегративного підходів. У процесі розв'язання поставлених завдань було використано комплекс оптимальних методів науково-педагогічного пізнання – загальнонаукові, конкретно-наукові, емпіричні, що взаємно доповнюють один одного.

Наукова новизна і теоретичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вперше у порівняльно-педагогічному аспекті виявлено й теоретично обґрунтовано особливості професійної підготовки медичних представників фармацевтичних компаній у ФРН; виявлено та узагальнено тенденції розвитку професійної підготовки медичних представників фармацевтичних компаній у європейському соціальному контексті; обґрунтовано та уточнено зміст поняття «професійна підготовка медичних представників»; подальшого розвитку набули науково-педагогічні положення щодо організації професійної підготовки медичних представників

фармацевтичних компаній з урахуванням сучасних світових і європейських тенденцій розвитку професійної освіти та фармацевтичної галузі. До наукового обігу введено раніше маловідомі матеріали та факти, пов'язані з професійною підготовкою медичних представників фармацевтичних компаній у Німеччині.

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що на основі наукового аналізу тенденцій розвитку професійної підготовки медичних представників фармацевтичних компаній у європейському соціальному контексті, з'ясування теоретичних і дидактичних засад та організаційно-правових аспектів їх професійної підготовки в Німеччині розроблено та обґрунтовано рекомендацій щодо використання конструктивних ідей німецького досвіду професійної підготовки медичних представників фармацевтичних компаній для покращення сучасного стану професійної підготовки медичних представників в Україні.

Матеріали дослідження можуть бути використані для оновлення освітньо-професійних і освітньо-наукових програм закладів вищої освіти України, спецкурсів і спецсемінарів у системі післядипломної освіти; тренінгових програм для навчання у фармацевтичних компаніях. Вони можуть стати джерелом науково-практичної інформації під час розроблення положення про сертифікацію медичних представників в Україні. Впровадження результатів дослідження в освітньо-науковий процес закладів вищої освіти України підтверджено відповідними довідками.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність у цілому. Дисертація Н.А. Білоусової відзначається послідовністю й логічністю викладення матеріалу. Науковий пошук здобувачки розгортається відповідно до визначеного нею поняттєво-категоріального апарату дослідження. Зміст дисертації повною мірою відображає логіку вирішення завдань і досягнення мети дослідження. Розділи та підрозділи дисертації взаємопов'язані, виклад змісту є науково обґрунтованим, систематизованим і підтвердженим

автентичними німецькомовними матеріалами, перекладеними дисертанткою та представленими у додатках, що заслуговують позитивної оцінки.

Виділимо **найбільш суттєві результати дослідження** Н.А. Білоусової:

1. Заслуговує на увагу здійснений дисертанткою ретельний семантичний аналіз ключових понять дослідження: «теорія», «тенденція», «глобалізація», «професійна освіта і навчання», «професійна підготовка», «професійна підготовка медичних представників», «дидактика», «дидактичні засади», «медичний представник» (пп. 1.1, 1.2, 2.2). Зокрема на с. 35 подано узагальнені результати здійсненого аналізу тлумачення змісту поняття «медичний представник» у дослідженнях зарубіжних науковців.

Для реалізації *першого завдання* дослідження Н.А. Білоусова у першому розділі дисертації (с. 31–51) слушно звертається до монографічних досліджень зарубіжних учених, у працях яких висвітлено еволюцію професії медичного представника (Л. Уельс); з'ясовано роль цих фахівців у перевірці фармацевтичних препаратів (Е. Рест); проаналізовано процес професійного становлення медичного представника (В. Фрідман) та набуття ним досвіду у просуванні лікарських засобів на фармацевтичному ринку (М. Віллеройдер); розкрито проблемні аспекти розроблення навчальних програм професійної підготовки цих фахівців фармацевтичних компаній (А. Дітер) та ін. Це дало змогу окреслити професійні обов'язки медичного представника у реалізації політики фармацевтичних компанії щодо просування лікарських засобів (рецептурної і безрецептурної групи) та товарів медичного призначення на фармацевтичному ринку.

Аналіз статистичних даних щодо діяльності відомих світових фармацевтичних компаній (Novartis, Eli Lilly, GlaxoSmithKline, Pfizer Inc, Roche), здійснений дисертанткою, дав змогу охарактеризувати динаміку змін на фармацевтичному ринку, виявити роль та значення медичних представників фармацевтичних компаній у процесі формування розгалуженої збутової мережі лікарських засобів.

Для з'ясування основних цілей розвитку професійної освіти в умовах світової глобалізації та інтеграції дисертанткою проаналізовано зміст ключових міжнародних документів (установчі договори, стратегічні програми, додаткові документи). Це уможливило виявлення основних ідей розвитку професійної освіти на найближчу перспективу, серед яких такі: розвиток партнерських відносин, інтернаціоналізація освіти, міжнародна мобільність студентів і викладачів, відмова від уніфікації освітніх політик країн – членів Європейського Союзу та ін.

Спираючись на результати аналізу наукових джерел, міжнародних документів, статистичних даних, здобувачка робить висновок про те, що професійної підготовки медичних представників фармацевтичних компаній ґрунтується на таких концепціях: безперервної освіти, навчання впродовж усього життя, гуманістична концепція освіти і розвитку, основних ідей розвитку професійної освіти на найближчу перспективу, зафіксованих у відповідних міжнародних документах.

2. Для реалізації *другого завдання* дослідження Н.А. Білоусова у першому розділі дисертації (с. 51–71) з'ясовує історичний аспект розвитку медичної освіти в Німеччині та інших країнах Європи; аналізує соціокультурний контекст становлення професійної підготовки медичних представників у європейських державах; виявляє характер впливу громадських ініціатив на підвищення якості підготовки медичних працівників, у тому числі медичних представників; розкриває особливості діяльності Національних асоціацій викладачів медичних закладів вищої освіти, Національних асоціацій фармацевтичної промисловості, Національних асоціацій фармацевтичних представників у Німеччині, Великій Британії та інших європейських країнах; звертає увагу на роль засобів масової інформації у популяризації професії медичних представників; характеризує соціальну позицію фармацевтичних компаній у II половині ХХ ст., що проявляється в ініціюванні нами створення центрів медичної освіти, розроблення програм формальних курсів з методики навчання медичних представників,

впровадження концепції «організації, що навчається»; окреслює вимоги до підготовки медичних представників фармацевтичних компаній, починаючи з II половини ХХ ст., та умови отримання статусу сертифікованого медичного представника; з'ясовує вплив глобалізації та цифровізації на сучасний соціокультурний простір; виявляє особливості розвитку цифрових медичних платформ та переваги створення європейських порталів відкритих даних тощо.

За результатами проведеної аналітичної роботи Н.А. Білоусова виявляє та узагальнює тенденції розвитку професійної підготовки медичних представників фармацевтичних компаній у європейському соціальному контексті. Критеріями виявлення цих тенденцій у дисертації Н.А. Білоусової є концептуально-парадигмальні, організаційно-педагогічні й дидактичні засади, найбільш характерні для системи професійної медичної освіти досліджуваних країн на різних етапах їх розвитку.

3. Реалізація *третього завдання* дослідження представлена у другому розділі дисертації (с. 76–120), де охарактеризовано особливості професійної підготовки медичних представників фармацевтичних компаній у Німеччині. Зокрема на основі аналізу законодавчої бази у галузі освіти ФРН охарактеризовано організаційно-правові аспекти професійної підготовки цих фахівців фармацевтичних компаній. Дисертанткою виявлено, що професія медичного представника в Німеччині має офіційне визнання, що закріплено на законодавчому рівні. Зокрема нею проаналізовано ключові пункти положення про подальшу професійну підготовку для отримання кваліфікації «Сертифікований фармацевтичний представник» (1978), розробленого на основі Закону ФРН «Про професійну освіту» (1969).

Узагальнення результатів аналізу ключових законодавчих та нормативно-інструктивних документів, що регламентують функціонування системи професійної освіти і освіти дорослих у ФРН, дало змогу дисертантці розробити структурно-логічну схему екзамену на одержання кваліфікації

«Сертифікований медичний представник» (с. 90) та виявити необхідні умови допуску претендента до проходження цих випробувань (с. 88–89).

Для більш ретельного представлення особливостей професійної підготовки медичних представників фармацевтичних компаній у Німеччині дисертантка здійснює аналіз дидактичних засад їх професійної підготовки та виявляє ключові принципи, цінності та закономірності функціонування та розвитку процесу професійного навчання. На с. 100 здобувачкою розроблено класифікацію провайдерів освітніх послуг в системі освіти дорослих Німеччини. На с. 103–109 представлено узагальнені дані щодо особливостей діяльності провайдерів освітніх послуг у німецькій системі освіти дорослих, схарактеризовано принципи і форми навчання.

Н.А. Білоусовою виявлено загальну характеристику змісту професійної підготовки медичних представників, яка здійснюється за такими кваліфікаційними напрямками (модулями): наукові та медичні основи; фармакологія, фармакотерапія та клінічна фармакологія; фармацевтичне право, управління охороною здоров'я та економіка; комунікації, фармацевтичний ринок, фармацевтичний маркетинг (додаток Б).

4. Реалізація *четвертого і п'ятого завдань* дослідження представлені у третьому розділі дисертації (с. 120–177). На сторінках цього розділу охарактеризовано сучасний стан розвитку вітчизняного фармацевтичного ринку (с. 120–128), проаналізовано стан професійної підготовки медичних представників фармакологічних компаній в Україні у період з II половини ХХ ст. до початку ХХІ ст. (с. 129–145). Н.А. Білоусовою зроблено висновок про те, що професійна підготовка медичних представників в Україні не врегульована на державному рівні та здійснюється безпосередньо у фармацевтичних компаніях без стандартів, ліцензованих програм, затвердженого порядку оцінювання результатів кваліфікаційного іспиту на отримання кваліфікації «Сертифікований медичний представник».

Дисертанткою охарактеризовано та узагальнено основні форми навчання медичних представників у вітчизняних фармацевтичних компаніях –

тренінги і коуч-сесії, які проводяться компаніями, представленими на ринку освітніх послуг України (с. 146–172). Варто відзначити розроблені Н.А. Білоусовою алгоритм планування роботи бізнес-тренера фармацевтичної компанії (с. 161) та порядок написання вступного тренінгу для медичних представників без досвіду роботи у фармацевтичній компанії (с. 162). Дисертанткою також представлено узагальнений перелік тематик навчання медичних представників підрозділів фармацевтичних компаній (с. 163–165), ретельний опис структури візиту медичного представника (в аптеку, до лікаря) (с. 166–169), алгоритмом проведення коучінг-сесії для медичних представників (с. 160). Ці матеріали мають важливе значення для оновлення освітньо-професійних і освітньо-наукових програм закладів вищої освіти України, спецкурсів і спецсеминарів у системі післядипломної освіти, тренінгових програм для навчання у фармацевтичних компаніях.

Важливим науковим доробком Н.А. Білоусової вважаємо, розроблені нею з урахуванням конструктивних ідей німецького досвіду рекомендації щодо вдосконалення професійної підготовки медичних представників фармацевтичних компаній в Україні (с. 172–179). Рекомендації мають багатовекторну спрямованість і орієнтовані на їх використання на державному, науково-педагогічному, організаційно-методичному, локально-виробничому рівнях, на рівні громадських організацій (професійних асоціацій) та особистісному рівні.

Вивчення й аналіз тексту автореферату і дисертації дає змогу визначити, що основна мета дослідження досягнута – на основі цілісного наукового аналізу організаційно-дидактичних засад професійної підготовки медичних представників фармацевтичних компаній як професійної групи в структурі німецького соціуму, розкрито особливості розвитку цього феномена в умовах безперервної освіти та обґрунтовано можливості творчого використання конструктивних ідей німецького досвіду в професійній освіті України.

Позитивно оцінюючи дисертацію Наталі Анатоліївни Білоусової, вважаємо за необхідне висловити окремі зауваження дискусійного характеру:

1. Уточнюючи зміст поняття «медичний представник» (п. 1.1, с. 31–51), Н.А. Білоусова надає таке формулювання: «медичний представник – фахівець, у професійні обов'язки якого входить низка функцій з реалізації політики компанії щодо промоції лікарських засобів (рецептурної і безрецептурної групи) та товарів медичного призначення на фармацевтичному ринку», але не конкретизує професійні функції цих фахівців. Частково їх означено на сторінках інших розділів дисертації (с. 74, 94, 95, 111, 112, 113, 114, 130, 131, 142). Натомість функції провізора-інформатора (с. 129) та клінічного фармаколога (с. 130) представлені більш конкретно. У цьому контексті доцільним було б укладання узагальненого переліку професійних функцій медичного представника фармацевтичної компанії.

2. З'ясовуючи історичний аспект становлення професії медичного представника фармацевтичної компанії у європейському соціальному контексті (п. 1.2, с. 51–71), Н.А. Білоусова значну увагу приділяє розвитку медичної освіти у Великій Британії, а саме: аналізує положення доповіді Королівської комісії з медичної освіти (с. 56); характеризує діяльність Центру медичної освіти на факультеті медицини Університету Данді в Шотландії (с. 56–57); акцентує увагу на створенні Асоціації з вивчення медичної освіти (с. 57); з'ясовує особливості діяльності Асоціації британської фармацевтичної промисловості (с. 62–64). Натомість історичний аспект розвитку медичної освіти в Німеччині (с. 55), створення Національної асоціації фармацевтичних представників у ФРН (с. 57) та її роль у цій країні (с. 62) означено лише кількома реченнями на окремих сторінках. Переконані, що в контексті заявленої теми дисертації варто було б більше уваги приділити історичному аспекту становлення професії медичного представника фармацевтичних компаній у ФРН.

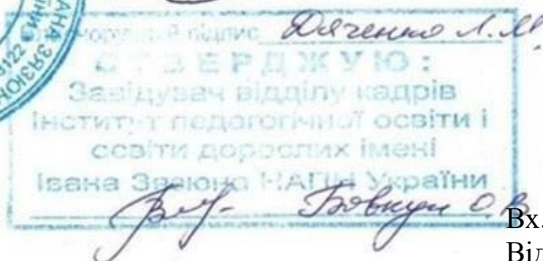
3. З'ясовуючи організаційно-правові аспекти професійної підготовки медичних представників фармацевтичних компаній у ФРН (п. 2.1, с. 76–96), Н.А. Білоусова зазначає, що підготовка цих фахівців відбувається в системі освіти дорослих цієї країни (с. 77). Водночас не дає жодного посилання на сучасні закони про освіту дорослих у федеральних землях Німеччини. Зазначимо, що законодавство ФРН у галузі освіти дорослих має дворівневий характер та регламентується на федеральному і земельному рівнях, зокрема земельними законами «Про освіту дорослих». Вважаємо, що для більш широкого представлення проблеми дослідження, доречним було б врахувати положення цих законодавчих актів.

4. Характеризуючи сучасний стан професійної підготовки медичних представників фармацевтичних компаній в Україні (розділ 3, с. 120–177) та формулюючи висновки за результатами дослідження, Н.А. Білоусова зазначає, що «нині професійна підготовка медичних представників здійснюється безпосередньо в фармацевтичних компаніях, цей процес є стихійним, відбувається без ліцензованих навчальних програм, не має належного дидактичного забезпечення» (с. 145, 178, 179, 182). Ми не погоджуємося з таким формулюванням висновків, оскільки в дисертації не був врахований досвід закладів вищої медичної освіти України. Наприклад, Національним фармацевтичним університетом у Харкові розроблено методичні рекомендації (2019) з підготовки до підсумкового модульного контролю до програми обов'язкової навчальної дисципліни «Підготовка фармацевтичного представника» освітньо-професійної програми підготовки і освітньо-кваліфікаційної характеристики здобувачів вищої освіти другого магістерського рівня спеціальності 226 – «Фармація, промислова фармація». Програми навчальної дисципліни «Підготовка фармацевтичного представника» знаходимо також на офіційних сайтах Київського міжнародного університету та Вінницького національного медичного університету імені М.І. Пирогова (2020).

5. У дисертації Н.А. Білоусова зазначає, що професійна підготовка медичних представників фармацевтичних компаній у ФРН здійснюється на основі затвердженого стандарту (с. 26). Вважаємо, що для більш детального представлення проблеми дослідження, доречним було б розмістити у додатках до дисертації перекладений стандарт професійної підготовки медичних представників. Це сприяло б впровадженню рекомендацій на державному рівні (с. 174), зокрема щодо розроблення професійного стандарту «Медичний представник» для використання у вітчизняній фармацевтичній галузі.

У цілому вважаємо, що зазначені зауваження та побажання не впливають суттєво на позитивну оцінку дисертації Наталі Анатоліївни Білоусової. Дисертація на тему «Професійна підготовка медичних представників фармацевтичних компаній у Федеративній Республіці Німеччини» є завершеною науковою роботою, яка містить науково обґрунтовані результати в галузі порівняльної педагогіки і за актуальністю, змістом, обсягом, науковою новизною, обґрунтованістю і достовірністю наукових положень, практичним значенням, якістю оформлення та повнотою викладу відповідає пп. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 № 567 (зі змінами), а її авторка – Наталя Анатоліївна Білоусова – заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.

Офіційний опонент:
кандидат педагогічних наук
старший науковий співробітник
відділу зарубіжних систем
педагогічної освіти і освіти дорослих
Інституту педагогічної освіти
і освіти дорослих імені Івана Зязюна
НАПН України

Л.М. Дяченко